

ՀԱՄՇԷՆՑԻ ՀԱՅԵՐ

Ը Ջ Գ Ը Գ Բ Ը Կ Ը Ն Ն Ի Ի Թ Ե Ր *)

Ե. ՄՈՒՐԱԳԵԱՆՑԻ.

ԱՂԽԱՐՀԱՅԵՅՈՂՈՒԹԻՒՆ

(Հատուկ, աւանդութիւններ ու նախապաշարումներ)

Բնութեան պաշտամունք

Համշէնցի հայը՝ ինչպէս բնութեան ծոցում և նրան մօտիկ ապրող մարդ՝ շատ տեղերի գիւղացիների պէս՝ առտուածացրել է ամբողջ բնութիւնը։ Նրա հաւատքի, հայեացքների ու աշխարհայեցողութեան մէջ արտալուրտում է ինքը մայրբնութիւնը իր խոր ու մութ անտառներով, քէքջան աղբիւրներով, երկնքի լուսատուներով, վեհ ու խաղաղ լուծիւնով և երբեմն էլ մութ, անբացատրելի խորհրդաւորութիւնով։ Գարեբ առաջ նա ինչ հայեացք որ ունեցել է բնութեան վրայ, հիմա էլ նոյնն է։ Էլի այն բնապաշտն է, բնութեան հարազատ որդին։ Կրօնը ոչնչով չի փոխել նրան, ոչինչ չի տուել նրան, բացի այն ծիսական, ձևական կանոններից ու պատուէրներից, որոնք մինչև այսօր էլ նրա հոգու մէջ չեն մտել։ Գեռ մինչև հիմա էլ նորա հոգին կրթւում, սնւում է բնութիւնից, նրա անմիջական ազդեցութեան ու խնամքի տակ։ Նա հիմա էլ պաշտում, ծուր է դնում բնութեան առաջ։ Ճիշտ է, կրօնի ազդեցութեան տակ՝ նա ընդունում է բնութեան մէջ Սրբալի դոյութիւնը, բայց այս էլ ճիշտ է, որ նա իր ամբողջ կեանքում այնքան Սրբալին չի լիշում ու չի դիմում, ինչքան իրան բնութեան։ Մութ գիշերներին նա լուսնեակին է ման գալիս,

*) Տես Ազգ. Հանդէս գիրք Գ. և Ե.

Նրան փառք տալիս, երաշտ օրերին՝ ամպերին է երեսը դէմ անում, նրանցից խնդրում զովարար կաթիլներ. երկար անձրևներին՝ ժամէ ժամ արևին է սպասում, թէ երբ պիտի վերջապէս ամպերի տակից դուրս գայ: Նա դրանցից, ինչպէս նաև կարկուտից, կայծակից, հեղեղից ու երկրաշարժից, աւելի շատ է վախենում քան իրա Արարչից:

Եթէ երբեմն-երբեմն Արարչի անունը թալիս է և Նրա օգնութեան է դիմում, այդ էլ լինում է բնութեան արհաւիրքների ու աղէտների ժամանակ, երբ կամ ծանր հիւանդ է ունենում, կամ հեղեղն ու կարկուտն է գալիս, կայծակն է խրփում և կամ շարժ է լինում: Այդպիսի ժամանակ՝ երբ մոլորուած ու յուսահատ՝ աչքը չորս բաց է անում, թէ ումը դիմի, ումից օգնութիւն սպասի, միտքն է բերում Արարչին. Նրանից խնդրում դարման իր ցաւին:

Նրա ընդունած Արարչին էլ այնքան բարի չէ, ինչքան որ պէտք է լինէր: Ահեղ ու փոթորկալի բնութեան պէս, Նա էլ երբեմն ցատումներ ու պատիժներ է դրկում մարդկանց գլխին, նրանց պատժելու և խելքի բերելու համար: Կը համբերի, կը համբերի, բայց ձեռքից չի թողնիլ, մէկ օր ցոյց կը տայ իր զօրութիւնը: Նա այնքան էլ անսահման ներող ու բարի չէ. պէտք է միշտ ահը սրտի մէջ ունենալ: Եւ դիւզացին աւելի վախենում է նրանից, քան սիրում նրան. նա իր զոհութիւնն ու խնդրուածքը միշտ էլ ահ ու դողով, զլուխը հողին ու քարին քսելով, գետին խոնարհելով ու երկրպագելով է ուղղում Նրան: Համշէնցիների բարբառում նոյն իսկ աղօթք բառի տեղ «ծունը» խօսք են բանեցնում: Նրանց բոլոր աղօթքները ծնրով են սկսւում, ծնրով էլ վերջանում են: «Ծունը» — աղօթքը նրանց համար պարտաւորական բան է դարձել. նա անպատճառ պէտք է «ծունը» անի, թէ չէ միւս կեանքում կրտսիպեն նրան շող քարի վրայ պակաս աղօթքներն ասելու: Նա դարմանում է, թէ ինչպէս կարող է մարդ չաղօթել, քանի որ թուռուններն անդամ ալօթում են: Գարնան՝ առաւօտները կամ երեկոները, երբ «պօրշապանքը» (սարևակ)

ծառի վրայ նստած, սիրուն կերպով ծլվում են, ասում են, որ նրանք էլ «ծուներ են անում»:

Երրորդութեան մասին քրիստոնէական հայացքը համշէնցի հայր ոչ գիտէ և ոչ էլ խելքը կը մտնէ: Նա ուղղակի մի Աստուած է ճանաչում՝ իրրեւ բնութեան Արարիչ, առանց որեւէ անձերի: Քրիստոսին թէւ ընդունում, պաշտում է, բայց ոչ իրրեւ Արարիչ, ոչ իրրեւ Աստուած՝ այլ իրրեւ Նրա Որդին, Ներանից փոքրը, աւելի մարդկանց գործերը դատող և նրանց մեղքերը բաշխող: Բնութիւնը Արարչի ձեռքի գործն է համարում, իսկ մարդկանց չարն ու բարին, նրանց մեղքերը — Քրիստոսին է բաժին հանում: Սուրբ Հոգուն ոչինչ չի մնում, համշէնցի հայր նրան չի էլ ճանաչում. թէւ «յանուն Հօրի» մէջ միշտ կրկնում է Նրա անունը: Կրկնում է՝ բայց չի հասկանում: Մէկ անգամ նրանցից մէկին հարցնում եմ՝ թէ ի՞նչ է հասկանում «յանուն Հօրի» խօսքերից: Նա մոլորուած կանգնում, ասում է, որ ոչինչ չի հասկանում. ասում է Հէնց այնպէս, որովհետեւ սովորութիւն է. վերջը միամտաբար աւելացնում է՝ իրրեւ ուզում է ասել, թէ Հօր Աստուծու Որդին սուրբ Հոգին է...

Դժբախտաբար նրանց լեռների, քարերի, աղբիւրների ու ծառերի պաշտամունքի մասին ոչինչ չեմ կարող ասել, քանի որ Կովկասեան ափերում նրանք հանդիսանում են իրրեւ գաղթական տարր և ոչ իրրեւ երկրի բնիկներ, որ մօտիկ կապեր հաստատած լինէին երկրի բնութեան, նրա սարերի և ձորերի, նրա ծառերի ու ջրերի հետ: Մնում է բաւականաճալ այն աւանդութիւններով ու նախապաշարմունքներով, որ բերել են նրանք իրանց հետ Հայրենական ափերից, և որոնք վերարեւում են բնութեան տարրերին ու երեւոյթներին և այն կենդանիներին ու բոյսերին, որոնք իրանց այժմեան նոր տեղերում էլ կան:

II. Երկնքի յուսատեւեր եւ բնութեան երեւոյթներ.

Լուսինն ու արեւը, ինչպէս որ շատ տեղի ժողովրդի մէջ, սրանց մօտ էլ անմարմին ու անշունչ չեն ճանաչում: Սրանք էլ են ընդունում նրանց իրրեւ Հոգի ունեցող, շնչաւոր արա-